

Summary

Sokalska O. Institute of imprisonment on the Ukrainian lands in the X–XVI century: historical and legal analysis.

This paper analyzes the order of Old Russ law monuments and other historical sources that mention the punishment of imprisonment. Complex usage of statutes of Great Lithuanian Duchy 1529, 1566, 1588, crown constitutions and judicial records enabled to trace the evolution of the institution of imprisonment during the XVI century, to determine the purpose of the mentioned penalty, the terms of imprisonment, to outline the range of offenses for commission of which was assumed and the persons to whom applied. Paper investigates the motives for use of imprisonment and pretrial detention, outlines the network of castle and city jails. Reconstructs Old Russ prison and Lithuanian – Russ prison tower based on archaeological data and archival materials. Analyzes the standards of the Lithuanian-Polish law, which regulated the question of such punishment as imprisonment, detention conditions of prisoners, and principles of the operation of castle prisons.

Key words: imprisonment, porub, «vezen'e», Statutes of the of Grand Duchy of Lithuania, serving of punishment.

Отримано 18.11.2013

УДК 340

Т. І. ТАРАХОНИЧ

Тетяна Іванівна Тарахонич, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПРИНЦИП РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Великий обсяг наукової інформації, диференціація галузевих знань вимагає теоретичного осмислення, уточнення, системного впорядкування понятійно-категоріального апарату, відповідного узгодження інструментарію наукового пізнання, шляхом формалізації наукових знань, що передбачає формування нових категорій, уточнення існуючих, творчого переосмислення тих понять, які вже не відповідають реаліям сучасного розвитку юридичної науки.

Проблема розуміння принципів права знайшла належне місце в працях таких учених як: С. С. Алексєєв, С. В. Бобровник, А. І. Бобильов, О. М. Вітченко, В. І. Гойман, В. М. Горшеньов, Ю. І. Гревцов, Л. М. Завадська, О. В. Зайчук, В. П. Казимирчук, А. М. Колодій, В. М. Кудрявцев, Ю. В. Кривицький, С. Л. Лисенков, А. В. Малько, О. М. Мельник, Н. М. Оніщенко, А. В. Поляков, П. М. Рабінович, Ю. І. Решетов, В. М. Сирих, О. Ф. Скакун, О. В. Скурко, В. О. Шабалін, К. В. Шундіков, Ю. С. Шемшученко, Л. С. Явич тощо.

Метою даної статті є з'ясування теоретичних основ розуміння сутності принципу рівності в системі загальних принципів права та виокремити його особливості.

Значне місце в даному процесі належить теоретичним та методологічним підходам щодо збагачення такої усталеної категорії юридичної науки як принципи права.

В енциклопедичній літературі підкреслюється, що принцип у перекладі з латинської мови означає начало, основа. Принципи характеризуються, по-перше, як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; по-друге, вони є внутрішнім переконанням людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності¹. У філософській літературі принципи розглядаються як основа, першоджерело, керівна ідея, основне правило поведінки та діяльності; те, що лежить в основі певної сукупності фактів та знань; в логічному сенсі центральне поняття, основа системи знань, що являє собою узагальнення та розповсюдження будь-якого положення даної системи на всі явища тієї сфери, з якої даний принцип абстраговано².

В юридичній літературі трактування принципів права досить неоднозначне. Ряд вчених трактують категорію принципи права як основні ідеї, положення, вихідні засади, які закріплені законодавчо, так В. Л. Кулапов, О. В. Малько зазначають, що принципи права – це законодавчо закріплені основоположні начала, що відображають його сутність та визначають його зміст та порядок реалізації правових приписів в соціально значимих ситуаціях³.

Ряд вітчизняних вчених характеризують принципи як найбільш загальні вимоги, що ставляться до суспільних відносин та їх учасників, а також як керівні, вихідні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і випливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи⁴.

Зазначені підходи до розуміння принципів права, надають можливість провести межу між категоріями «правові принципи» та «принципи права». На думку О. В. Малько, правові принципи – це категорія не закріплена в законі, на відміну від принципів права. Будь-який принцип права є правовий принцип, але не

будь-який правовий принцип є принцип права. Принципи права носять імперативний характер, а правові принципи існують у вигляді наукових ідей⁵.

Дану точку зору не поділяє М. В. Вітрук, він ототожнює поняття «правові принципи» та «принципи права» та зазначає, що правові принципи (принципи права) виступають в якості основоположних ідейних начал, керівних нормативних вимог, загальних (універсальних) норм (норм-принципів)⁶.

Ряд вчених піддають сумніву можливість існування принципів, які випливають з норми права та не мають нормативного закріплення.

Поряд з цим в юридичній літературі підкреслюється, що принципи права мають самостійне регулятивне значення. Крім того, принципи права як реально діючі узагальнені правила поведінки використовуються в правозастосовній діяльності при наявності прогалин в діючому законодавстві⁷. На думку А. М. Колодія, регулятивність є найсуттєвішою ознакою принципів права. Поряд з цим, вчений підкреслює, що регулятивні властивості принципів права є більш абстрактними, не настільки активні, матеріальні як у норм права⁸.

В принципах права знаходить відображення рівень розвитку різних сфер суспільних відносин, а саме: економічної, політичної, ідеологічної, соціальної та інших; в них відтворюється сутність та соціальна природа права, закономірності його розвитку та функціонування; для принципів права характерним є взаємозв'язок з іншими соціальними регуляторами.

О. В. Малько звертає увагу на об'єктивно-суб'єктивний характер принципів права, підкреслюючи, що суб'єктивність залежить від наукової правосвідомості, напрямів дослідження та інших факторів. Об'єктивність полягає в тому, що по-перше, в них відображаються основні закономірності розвитку та функціонування права; по-друге, вони повинні бути закріплені в тій чи іншій формі в діючому законодавстві⁹.

Однією із властивостей принципів права є їх динамічність, мінливість. О. В. Скурко підкреслює, що принципи права мають властивість змінюватись відповідно до потреб реалізації суб'єктивних прав та у відповідності зі змінами в об'єктивному праві, надають необхідну рухливість, динамізм застосуванню об'єктивного права, гарантують адекватний захист правовідносин, ефективність правового регулювання, цілісність правової системи¹⁰.

Серед принципів права важливе місце належить принципу юридичної рівності, який означає, що до однойменних суб'єктів не можуть застосовуватися будь-які розрізнення, винятки, обмеження чи переваги з огляду на певні їх властивості. Зміст цього принципу виявляється у рівності прав і свобод; рівності юридичних властивостей, у межах яких суб'єкти права здійснюють свою діяльність; в рівності перед законом і судом¹¹.

У Конституції України ст. 24 зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками¹². Принцип рівності є не тільки одним із фундаментальних конституційних принципів в правовому просторі України, а й визнається міжнародним співтовариством, про що наголошується у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у ст.ст. 1,2,7 Загальної декларації прав людини 1948 р., у ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у ст. 1 Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., у ст.ст. 14, 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.

Принцип рівності передбачає рівність громадян усіх національностей, шляхом дотримання їх прав у всіх сферах суспільного життя. Виважена мовна політика є важливою складовою побудови правової та соціальної держави в Україні, що сприятиме її процвітанню. Поряд з цим існує цілий ряд проблем, які потребують нагального вирішення. Це насамперед необхідність формування Концепції державної етно-національної політики. Прийняття достатньої кількості нормативно-правових актів, які б регламентували питання міжнаціональних відносин у державі, оскільки існуючі нормативні акти в більшій мірі носять декларативний характер, не відповідають реаліям сьогодення. Міжетнічні відносини потребують нормативного впорядкування не дивлячись на їх толерантність. Інновації, які мають місце у культурному розвитку держави, повинні базуватись на ціннісних орієнтирах, поряд з цим, важливим чинником повинно бути збереження національних традицій держави.

В Україні принцип рівності дотримано щодо етнічних груп на рівні повсякденних відносин. Етнічні відносини мають найбільш яскравий прояв щодо мови спілкування, де основний акцент зроблено на використанні української та російської мов. За даними моніторингу, проведеному у 2012 році, у сім'ї спілкуються українською мовою 43 % респондентів, російською 36 %, українською і російською 21 %. Поряд із цим у країні існує дуже високий рівень українсько-російської двомовності. За даними моніторингу у 2011 р. 82 % дорослого населення країни вільно володіли українською мовою, 84 % вільно володіли російською, 10 % респондентів відповіли, що вони можуть читати, писати українською та російською мовами, але мають певні проблеми із використанням цих мов у спілкуванні. Ті, хто не розуміє українську мову, становлять 1 % від опитаних, а ті, хто не розуміє російську мову, – 2 %¹³.

Конституцією України також закріплено рівні можливості процесуального характеру в процесі реалізації однакових за змістом та обсягом прав та свобод громадян. Звернення громадян до суду є одним із дієвих засобів у механізмі захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб. У ст. 7 Закону України про судоустрій і статус суддів від 7 липня 2010 р. № 2453-VI зі змінами передбачено, що кожен має право на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку в суді будь-якої інстанції. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в

Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України¹⁴. Поряд з цим ст. 9 даного Закону передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Принцип рівності є одним із загальних принципів права та відображає сутність принципів права в цілому. Даний принцип є сукупністю ідей, положень, основних засад, які зумовлені закономірностями суспільного розвитку, рівнем правової культури, моральними цінностями суспільства, загальносуспільними потребами та інтересами.

Одним із проявів принципу рівності є рівність за ознакою статі, що дістав назву принципу гендерної рівності.

О. Руднева зазначає, що гендерна рівність – це принцип правового статусу (становища) людини в державі, його складовими є рівні пава, свободи та обов'язки жінки і чоловіка; врахування особливостей (фізіологічних, психологічних тощо) статей у правовому регулюванні; система засобів гарантування рівності статей у державі¹⁵.

В Україні принцип гендерної рівності закріплено на законодавчому рівні як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає можливість особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства¹⁶. У ч. 2 ст. 24 Конституції України підкреслюється, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг; створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною та моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам та матерям¹⁷.

З точки зору наукового та практично вивіреного підходу щодо розуміння гендерної рівності, ця категорія розглядається як: історичний чинник; якісно нова базова основа соціального середовища новітнього світу; пріоритетний показник сучасної цивілізації; фундаментальна цінність; реально можливий напрям прогресивного розвитку і національних перетворень; сучасна форма оптимального упорядкування суспільного життя; критерій (показник) визначення ролі та місця національного суспільства у світовому та європейському соціальних просторах¹⁸.

Поряд з цим існують проблемні питання реалізації принципу рівності, зокрема: непропорційний розподіл матеріальних та соціальних благ, нераціональне використання трудового потенціалу, недостатнє забезпечення балансу між попитом та пропозицією на ринках праці, велика різниця у доходах, відсутність чи обмеження певними чинниками можливостей різних верст населення в повній мірі реалізувати надані конституційні права, оскільки існують високі соціальні бар'єри. У значній мірі на дані процеси впливає загострення фінансово-економічної кризи як в світі, так і в Україні. За даними Держкомстату України частка підприємств, що впроваджували інновації в нашій країні знизилась з 14,8 % у 2000 р. до 11,5 у 2010 р., а питома вага реалізованої інноваційної продукції зменшилась з 7 % у 2002 р. до 3,8 % у 2010 р.¹⁹

Вирішення цих завдань в значній мірі сприятиме реалізації принципів справедливості, соціальної рівності, забезпеченню прав та свобод людини та громадянина, взаємної відповідальності суспільства, держави та її громадян.

Аналіз принципів права та принципу рівності дає змогу зробити такі висновки:

– принцип рівності є одним із загальних принципів права та відображає сутність принципів права в цілому;

– принцип рівності відображає рівень розвитку різних сфер суспільних відносин; в ньому відтворюється сутність та соціальна природа права, закономірності його розвитку та функціонування;

– принцип рівності передбачає існування механізму взаємодії з іншими принципами права, а саме принципом демократизму, законності, гуманізму, доцільності, справедливості, єдності прав та обов'язків та іншими. Зазначене свідчить, що даний принцип не обмежує інші принципи, а реалізується у тісній взаємодії з ними.

¹ Волошин Ю. О. Принцип // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – С. 110–111.

² Лукашевич В. К. Философия и методология науки : учебное пособие. – Минск : Соврем. школа, 2006. – 320 с. – С. 196.

³ Кулапов В. Л., Малько А. В. Теория государства и права : учебник / В. В. Кулапов, А. В. Малько. – М. : Норма : Инфа-М, 2011. – 384 с. – С. 133.

⁴ Загальна теорія держави і права : [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009. – 584 с. – С. 197.

⁵ Теория государства и права : учебник / Кол. авт. ; отв. ред. А. В. Малько. – 4-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2012. – 400 с. – С. 128.

⁶ Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности / Н. В. Витрук. – М. : Норма, 2008. – 448 с. – С. 87.

⁷ Кулапов В. Л., Малько А. В. Теория государства и права: ученик / В. В. Кулапов, А. В. Малько. – М. : Норма : Инфа-М, 2011. – 384 с. – С. 134.

⁸ Теорія держави і права: навч. посібник / [С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 2013. – 348 с. – С. 179.

⁹ Теория государства и права: учебник / Кол. авт. ; отв. ред. А. В. Малько. – 4-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2012. – 400 с. – С. 127–128.

¹⁰ Скурко Е. В. Принципы права: монографія. – М. : Ось-89, 2008. – 192 с. – С. 12.

¹¹ Фулей Т. Загальнолюдські (загально цивілізаційні) принципи права: деякі теоретичні аспекти // Право України. – 2003. – № 7. – С. 27.

¹² Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k%DO%BA/96-%DO%B2%D1%80>

¹³ Шульга М. Деякі питання українського мультикультуралізму // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2012. – 660 с. – С. 21.

¹⁴ Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 44–45. – Ст. 529.

¹⁵ Руднева О. Гендерна рівність як принцип законодавства України // Право України. – 2002. – № 4. – С. 107. (С. 103–107.)

¹⁶ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Офіційний вісник України. – 2005. – № 40. – С. 48–55.

¹⁷ Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k%DO%BA/96-%DO%B2%D1%80>

¹⁸ Мельник Т. М. Гендер у світовій і національній думці // Науковий світ. – 2005. – № 12.

¹⁹ Інноваційна активність. Впровадження інновацій на промислових підприємствах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Резюме

Тарахонич Т. І. Принцип рівності в системі загальних принципів права.

Автором розглядаються поняття категорії «принцип». Звернено увагу на різні підходи до розуміння сутності принципів права. Аналізуються їх особливості та визначається їх місце в правовій системі. Охарактеризовано властивості принципу рівності. Визначено його місце серед загальних принципів права. Звернено увагу на основні прояви принципу рівності, а саме: процесуальна рівність, рівність за ознакою статі тощо.

Ключові слова: правова система, принципи, принципи права, правові принципи, принцип рівності.

Резюме

Тарахонич Т. І. Принцип равенства в системе общих принципов права.

Автором рассматриваются понятие категории «принцип». Обращено внимание на различные подходы к пониманию сущности принципов права. Анализируются их особенности и определяется их место в правовой системе. Характеризуются особенности принципа равенства. Определяется его место среди общих принципов права, обращается внимание на основные проявления принципа равенства, а именно: процессуальное равенство, равенство по признаку пола и т. д.

Ключевые слова: правовая система, принципы, принципы права, правовые принципы, принцип равенства.

Summary

Tarakhonych T. Principle of equality in the system of the general principles of the law.

The author analyzes the notion of the category of principle. The attention is focused on different approaches to interpretation of principles of the law. Their peculiarities and role within the legal system are defined. The features of the principle of equality are also characterized. Its place in the general principles of the law is specified. The main equality principle manifestations are considered including procedural equality, gender equality etc.

Key words: legal system, principles, principles of the law, legal principles, principle of equality.

Отримано 19.11.2013

УДК 340.134

О. І. ЧАПЛЮК

Оксана Іванівна Чаплюк, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОСТІ ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Розвиток оточуючої реальності усіх сфер суспільного буття є не лише підставою для твердження про надшвидкі темпи розвитку всього суспільства, держави, їх інституційних складових, і, як наслідок, виникнення нових умов для здійснення якісно нових процесів державотворчого та правотворчого характеру. Беззаперечним є той факт, що будь-яка позитивна динаміка, що відбувається в процесі життєдіяльності сучасного суспільства та певної держави модернізує всі процеси, які є основою ефективності їх функціонування.

© О. І. Чаплюк, 2013